

УДК 929.5Гордієвський

*Едуард Петровський**кандидат історичних наук, доцент,**доцент кафедри історії України ОНУ імені І. І. Мечникова*

«ЛІТОПИСЕЦЬ ЛЕБЕДИНЦЕВИХ»: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ДОРОБОК ІВАНА ГОРДІЄВСЬКОГО У ВИВЧЕННІ БІОГРАФІЙ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДУ¹

У статті, на основі архівних і друкованих джерел досліджений родинний зв'язок Івана Гордієвського, батька відомого в 1910 — 1930-х рр. в Одесі професора Михайла Івановича Гордієвського, з родиною Лебединцевих. Проаналізований його творчий доробок, зокрема праці, присвячені Петру, Феофану та Арсенію Лебединцевим, а також здійснені ним археографічні видання їх епістолярної спадщини. Доведено, що Іван Гордієвський зумів закласти фундамент знання для подальшого історіографічного осмислення постаті Петра Гавриловича Лебединцева та його братів, передати велич духу цих особистостей.

Ключові слова: Іван Гордієвський, генеалогія, рід, Петро, Феофан та Арсеній Лебединцеви, «Киевская старина».

Сьогодні в Україні відкриті можливості вивчати історію своїх родів і знати свій родовід. Розвиток історичного краєзнавства забезпечив появу чималої кількості праць з історії міст, містечок і сіл, забезпечивши висвітлення конкретно-історичних подій та участі в них пересічних постатей нашої історії. Низка праць висвітлює просопографічні портрети окремих родин, простежуючи їх внесок у події місцевої та загальноукраїнської історії впродовж значного хронологічного відтинку часу. Родова безперервність є в основі етнічної безперервності, що сприяє поширенню почуттів спорідненості і збільшує національну консолідацію.

¹ Тема доповіді з такою назвою була заявлена на Міжнародній науковій конференції «Вітчизняна біографіка, біографістика та біобібліографія в роки незалежності України» (Київ, 2 червня 2016 р.), а текст статті є частиною розділу з майбутньої книги, присвяченої роду Гордієвських в історії України.

Рід Гордієвських відомий в Україні з XVII століття, хоча його походження напевно потрібно відносити до більш давніх часів. У XVIII – XIX столітті більшість представників роду Гордієвських фігурують в історичних джерелах як церковні діячі. Кілька їх поколінь служили в церквах священиками, дияконами, дячками і паламарями. Частина Гордієвських зберегли свої шляхетські привілеї, інші стали міщанами. Після скасування козацької старшини, як окремого суспільного стану, Гордієвські зуміли інтегруватися до привілейованих верств Російської імперії.

Вперше з представниками родини Гордієвських і Лебединцевих автору цієї статті довелося познайомитись ще в студентські роки, працюючи під керівництвом професора В. М. Хмарського над курсовими роботами і магістерським проектом. Вивчаючи історію видання часопису «Киевская старина» (1882 – 1906) та вміщені на його сторінках археографічні публікації, неодноразово траплялися згадки про братів Лебединцевих – Петра, Арсенія, Феофана. Перший – стояв біля витоків журналу і разом з В. Антоновичем, О. Лазаревським, М. Петровим, О. Кістяківським, О. Левицьким, І. Каманінім, П. Житецьким, О. Сумцовим та іншими представниками громадівського руху сформулював ідею видання та шляхи її практичної реалізації. Молодшому з братів Феофану судилося на посаді редактора впродовж 1882 – 1887 рр. відстоювати право часопису на існування, завойовувати читацьку аудиторію, долати цензурні перешкоди, фінансові проблеми та усталити думку про те, що це справжня «енциклопедія українознавства», без якої не зможуть обходитись дослідники історії України в майбутньому. У тому ж часописі «Киевская старина» було опубліковано листування між Арсенієм Лебединцевим, призначеним в Севастополі на посаду благочинного церков Південного берега Криму і настоятеля севастопольської Петропавлівської церкви та Інокентієм, архієпископом Херсонським і Таврійським. Отець Арсеній був правою рукою Інокентія у справі будівництва нових церков, облаштування монастирів, скитів. Листування містить унікальні матеріали з історії оборони міста в часи Кримської війни (1853 – 1856 рр.), листи «заселені» конкретними особистостями, наводиться велика кількість яскравих епізодів боїв, побутових портретів. Плануючи надалі скласти докладний історич-

ний опис оборони, А. Г. Лебединцев у листах до Інокентія зафіксував увесь зріз життя півострова в ті роки².

Крім того, кожен з братів Лебединцевих розмістив на шпальтах часопису впродовж 1880 – 1890-х рр. чималу кількість публікацій за напрямками своїх наукових уподобань та характером релігійного служіння. З великим болем, тугою втрати й ширими словами подяки відгукувалась редакція «Киевской старины» на смерть кожного з братів, друкуючи некрологи й поминальні статті про них. Серед авторів цих матеріалів багаторазово зустрічався Іван Микитович Гордієвський. Його тексти вражали глибокою душевністю викладу інформації й якоюсь, ще незрозумілою на той час для нас, близькістю до цих осіб, співпереживанням разом з ними кожного епізоду життя, гордістю за достойно пройдений життєвий шлях і ті діяння, які, на думку Івана Гордієвського, на віки уславили їх.

Після вступу до аспірантури проблематика дослідження і хронологічний період були змінені. Вивчаючи під керівництвом професора В. М. Хмарського історію радянських репресій 1930-х рр. та джерелознавчий потенціал архівно-слідчих справ репресованих, дивним чином у поле зору знову потрапило прізвище Гордієвський. Це був професор Одеського університету, історик, філософ, педагог Михайло Іванович Гордієвський, якого безжально знищили 1938 року каральні органи, пригадавши йому активну політичну позицію й участь у партії українських есерів в період національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр. Пазли склались, коли з'ясувалось, що це син того священика Івана Микитовича Гордієвського зі сторінок «Киевской старины». В подальшому, разом з колегою В. В. Левченком, неодноразово довелось повертатись у публікаціях до постаті професора М. І. Гордієвського, розшукуючи в бібліотеках та архівах Одеси, Києва, Черкас, Москви матеріали про нього і багатьох інших, близьких до цієї родини представників. Їх кількість зростала, відкриваючи нові горизонти глибини роду, його значення в історії України і внеску у процеси українського націєтворення, боротьби за свободу й утвердження в суспільстві принципів гуманізму і доброти. Настав

² Сарбей В. Г. Письма Арсения Лебединцева – ценный источник по истории Крымской войны 1853 – 1856 гг. // Проблемы политической истории Крыма: итоги и перспективы: Научно-практическая конференция: Материалы. – Симферополь, 1996. – С. 72-76.

час більш детально розкрити постать Івана Гордієвського, оцінити його доробок на ниві збереження й популяризації пам'яті про представників родини Лебединцевих, а, з огляду на можливість проєкції життєвих принципів і переконань цих осіб, на ті цінності, які сповідує наш Вчитель Вадим Михайлович Хмарський, присвятити цю статтю його 50-річному ювілею.

Найдавнішим відомим прямим предком Івана Гордієвського, який є головним героєм нашої розвідки, був Василь Гордієвський. Серед його дітей знаходимо Микиту Васильовича Гордієвського (бл. 1810–1815 р.н.), який закінчив курс семінарії й почав звершувати Таїнства і сакраменталії на славу Божу та для добра свого народу. 9 червня 1840 року він одружився з Єфросинією Гаврилівною Лебединцевою (бл. 1821–1924 р.н.). Вона належала до роду Лебединцевих, представники якого в майбутньому стали відомими особами, церковними й культурними діячами, служителями ідеям українського народу. Батько Єфросинії Гаврило був сином Григорія Лебединцева священика в селі Зелена Діброва Звенигородського повіту Київської губернії (нині — Городищенського району Черкаської області)³. У 1810–1814 роках був пономарем у батьківській церкві, а у 1814–1816 роках — стихарним дячком у селі Козацькому. У шлюбі з донькою священика села Яблунівка Канівського повіту Феклою Вакуловською народилося 9 дітей — Мотрона, Арсеній, Петро, Данило, Єфросинія, Андрій, Феофан, Олександра та Марфа. 1826 року Г. Лебединцев був переведений на батьківське місце у Зелену Діброву. Взагалі можна говорити про феномен родини Лебединцевих в українській історії другої половини ХІХ століття. Сини отця Гаврила Арсеній, Петро, Феофан, Данило та Андрій заявили про себе в історії України як церковні діячі, просвітники, вчені, меценати та сповна віддячили не тільки мирянам церкви у селі Зелена Діброва, які гуртом проводжали їх на навчання, а й всьому українському народові.

Микита Гордієвський, після одруження з Єфросинією, спочатку служив священиком в Михайлівській церкві села Полствин Канівського повіту Київської губернії, однак недовго. Згодом був пере-

³ Ріка життя Зеленої Діброви / І. В. Щербак, В. І. Щербак, С. І. Щербак, Б. І. Сидоренко. — Черкаси: Відлуння-Плюс, 2005. — 106 с.; Щербак І. В., Сидоренко Б. І. Село Зелена Діброва. — Черкаси: Відлуння-Плюс, 2006. — 136 с.

ведений священником до церкви Іоанна Богослова в село Воронівка Звенигородського повіту Вільшанської волості Київської губернії, яке знаходилось за 10 верст від старовинного українського села Зелена Діброва, батьківщини своєї дружини. Дерев'яна церква (5-го класу) мала 36 десятин землі й була побудована 1846 року на місці старої церкви⁴. Цілком ймовірно Микита Гордієвський долучився до процесу її будівництва або ж був першим священником у новозбудованій церкві.

В родині Микити та Єфросинії Гордієвських народилося 8 дітей – 3 синів (Іван, Дмитро, Петро) і 5 доньок.

Перебуваючи в Корсуні, нині центр Корсунь-Шевченківського району в Черкаській області, й проводжаючи своїх дітей до Києва, Микита Васильович Гордієвський раптово помер. Це сталося 2 лютого 1856 року. Одразу після його смерті дружина Єфросинія від несподіваного удару захворіла. Довгі роки вона була прикутою до ліжка. Іван Гордієвський так згадував про ці події: «...эта семья пала на руки Петра Гавриловича; он заменил ей родного отца»⁵. Взявши на себе опіку над вісьмома дітьми покійного Микити Гордієвського, Петро Гаврилович Лебединцев зробив дуже багато для їх виховання, особистісного й професійного становлення.

Його родина (разом з іншими братами й сестрами) стала рідною для осиротілих Гордієвських, особливо для Івана, який бачив в постаті Петра Лебединцева приклад для наслідування. Та атмосфера українства, зацікавлення і поваги до історичного минулого, що панували в сім'ї Лебединцевих, наукові студії, викладацька практика та громадська діяльність її представників передались молодому Івану Гордієвському. Упродовж життя Петру Гавриловичу Лебединцеву довелося, крім Гордієвських, виховувати ще чималу кількість осиротілих дітей від своїх близьких чи далеких родичів. «Так, в общем, велика была родственная семья у этого бездетного человека. Память о нем у родных, конечно, переживет и их самих» — сказав у спогадах

⁴ Похилевич Л. И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, пределах губернии находящихся. — К.: Типография Киевопечерской лавры, 1864. — С. 588.

⁵ Гордиевский И. Памяти кафедрального протоиерея П. Г. Лебединцева // Киевские Епархиальные Ведомости. — 1897. — № 9. — С. 427.

про нього Іван Гордієвський⁶. Шанобливе ставлення до свого названого батька він проніс крізь усе життя, а після смерті Петра Гавриловича доклав чималих зусиль для увіковічення пам'яті та археографічного видання його епістолярної спадщини.

Знаходячись під покровительством Петра Гавриловича, отримавши духовну освіту, Іван Гордієвський став священником. «По случаю неудачного окончания мною курса Семинарии, по особым обстоятельствам, попрепятствовавшим мне поступить в Академию...» — писав Іван Гордієвський⁷. У період 1868—1871 років він працював законовчителем (викладав Закон Божий) у Златопільській чоловічій прогімназії (колишній навчальний заклад містечка Златопіль Чигиринського повіту Київської губернії)⁸. Далі Іван Гордієвський був відправлений до церкви села Зеленьки Канівського повіту Київської губернії. Через певний час сім'я Гордієвських перебралася з села Зеленьки до села Лозуватка Звенигородського повіту Київської губернії (нині — Шполянський район Черкаської області).

Щодо сімейного життя, відомо, що Іван Микитович Гордієвський одружився з Ольгою Яновською, яка була родичкою відомого київського лікаря-терапевта Феофіла Гавриловича Яновського⁹. За однією з версій, їхніми предками був відомий рід Гоголів-Яновських¹⁰. У подружжя народилося 16 дітей (sic!). Марія Гордієвська-Филипович була матір'ю Павла Филиповича — українського поета та літературознавця доби «розстріляного відродження» 1930-х років, професора Київського університету, перекладача з французької, латинської та російської мов¹¹. Інший син Михайло став професором Одеського університету, заним громадським діячем і науковцем, дослідником

⁶ Там само. — С. 428.

⁷ Там само. — С. 430.

⁸ Там само. — № 6. — С. 308; Серед викладачів прогімназії помилково зазначено по батькові Івана Гордієвського як Миколайович. Див.: http://jeannotir.ucoz.ru/publ/spisok_vikladachiv_zlatopilskoj_cholovichoj_progimnaziji/1-1-0-19

⁹ Костенко Н. «Врятує вроду і себе людина...» // Филипович Павло. Поезії. — К.: Рад. письменник, 1991. — С. 6.

¹⁰ Калита В. Г. Микола Стражеско. Біографічна повість. — К.: Молодь, 1977. — С. 32.

¹¹ Филипович П. Поезії / Упоряд. вступ. стаття та приміт. Н. В. Костенко. — К.: Рад. письменник, 1989. — 198 с.; Филипович П. П. Літературно-критичні статті / Упоряд., авт. передмови і приміт. С. С. Гречанюк. — К.: Дніпро, 1991. — 270 с.; Лавріненко Ю. А. Розстріляне відродження: Антологія 1917—1933: Поезія — проза — драма — есей / Підгот. тексту, фахове редагування і передм. проф. Наєнка М. К. — К.: Вид. центр «Просвіта», 2001. — С. 182-196 та ін.

в галузі філософії, педагогіки, історії. Був розстріляний в період «вेलкого терору» 1930-х років¹².

У своїх роздумах український літературознавець, публіцист, есеїст, критик, редактор, дослідник доби «розстріляного відродження»¹³ Юрій Андріанович Лавріненко (1905—1987), що також був родом із Звенигородського повіту¹⁴, намагався окреслити середовище, атмосферу та впливи, в яких відбувалось формування життєвих принципів, а відтак поштовху до розкриття таланту вихідців з села Лозуватка: «Як міг оформитись такий культурний оригінальний поет у глибоких і, здавалось, глухих нетрях України, у Лозоватці, не бачивши міста й університету? У Лозоватці був осідок батьківської родини Павла Филиповича, людини європейської культури. Тут у роки революції і пізніше проживав довгими періодами сам Павло Филипович. Тут утворилась добірна бібліотека і добірна місцева культурна сільська верхівка. В Лозуватці було чимало культурних селяків»¹⁵.

Все своє життя Іван Микитович Гордієвський присвятив служінню людям, як священик і громадський діяч. Одним із головних аспектів його різноманітної плідної діяльності, була участь в процесах національного відродження, що охопили українські землі з кінця XVIII століття й плавно еволюціонували в другій половині XIX століття від свого культурницького етапу до політичного. Очевидно, що такої ж трансформації зазнавав і світогляд Івана Микитовича.

Доводилося Івану Гордієвському бувати й в Одесі в будинку одеського кафедрального протоієрея Арсенія Гавриловича Лебединцева,

¹² Див.: Левченко В. В., Петровський Е. П. «Арештувати як українського есера...» (до біографії професора філософії та педагогіки Одеського державного університету Михайла Гордієвського) // З архівів ВУЧК—ГПУ—НКВД—КГБ. — 2008. — № 1/2. — С. 415—432; Левченко В., Петровський Е. Михайло Іванович Гордієвський: постать на тлі революційних змагань 1917—1920 років в Одесі // Регіональні проблеми української історії: Збірник наукових праць. — Вип. 3. — Умань, 2010. — С. 28—31; Музичко О. Михайло Гордієвський: одеський теоретик української державності // Чорноморська хвиля української революції. Провідники національного руху в Одесі у 1917—1920 рр. / Т. С. Вінцовський, О. Є. Музичко, В. М. Хмарський. — Одеса: ТЕС, 2011. — С. 314—332 та ін.

¹³ Поліщук В. Літописець «Розстріляного відродження» // Розбудова держави. — 1996. — № 7. — С. 52—54.

¹⁴ Лисенко І. М. Лавріненко Юрій Андріанович // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. — К., 1995. — Т. 3. — С. 120—121.

¹⁵ Лавріненко Ю. А. Розстріляне відродження: Антологія 1917—1933: Поезія — проза — драма — есей / Підгот. тексту, фахове редагування і передм. проф. Наєнка М. К. — К.: Вид. центр «Просвіта», 2001. — С. 264.

де його гостинно прийняли. Усі брати Лебединцеві підкреслювали значимість постаті Петра Гавриловича в досягнутих ними життєвих успіхах. За прикладом свого наставника Петра Лебединцева, священник Іван Гордієвський докладав зусиль для розвитку освіти в краї й започаткуванню церковно-приходських шкіл.

Національні ознаки зберігались патріотичним духовенством у культурно-освітній та науковій сферах. Прихильність до української мови і традицій панувала в духовних школах на Правобережній Україні, чимала кількість священників займалась історико-краєзнавчими дослідженнями, популяризувала національні історичні пам'ятки, входила до археологічних, етнографічних, історичних тощо товариств. Водночас, про потенціал українства в церкві свідчив той факт, що саме із священницьких православних родин вийшли видатні представники національного відродження: П. Гулак-Артемівський, І. Нечуй-Левицький, О. Бодянський, П. Житецький, О. Лотоцький, М. Грушевський, М. Міхновський, С. Єфремов та інші¹⁶.

За участю духовенства, у тому числі родини Лебединцевих — Петра й Феофана, з 1882 року почав виходити журнал «Киевская старина», який відіграв надзвичайно важливу роль у дослідженні історії й етнографії українського народу, у піднесенні значення Києва як наукового центру. Часопис видавали упродовж 25 років як щомісячне періодичне видання. Саме Феофан Гаврилович виконував обов'язки головного редактора впродовж 1882—1887 років, найбільш важливого періоду в історії журналу, коли формувався його основний напрям, внутрішня структура та тематична спрямованість¹⁷. Чимало вмістив наукових публікацій П. Лебединцев у журналі «Киевская старина», їх нараховується понад 30¹⁸. Ці статті є свідченням різнобічних захоплень ученого. Вони і дотепер становлять інтерес для дослідників української церкви.

Після смерті Петра Лебединцева Іван Гордієвський був присутнім на поховальній церемонії. Разом з багатьма представниками ду-

¹⁶ Меша В. Г. Конфесійний та суспільний аспекти розвитку православної церкви в Україні 1875—1900 років: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. — Історія України. — Донецький національний університет. — Донецьк, 2009. — С. 32.

¹⁷ Матях В. М. Біля витоків «Киевской старины» (До 110-річчя виходу першого номера журналу) // Український історичний журнал. — К.: «Наукова думка», 1991. — № 1. — С. 142.

¹⁸ Науменко В. Петр Гаврилович Лебединцев (некролог) // Киевская старина. — 1897. — № 2 (февраль). — Т. 56. — С. 329-344.

ховенства й громадськістю Києва прощався з ним на майдані біля Софійського собору. На 40-й день з часу смерті Петра Гавриловича Іван Гордієвський «...имел утешение совершить в Щекавицкой церкви литургию, помянув дорогие для меня имена и преклонив колени свои пред гробами их»¹⁹. Упродовж ще двох днів він залишався в Києві, щоб бути присутнім при розборі опечатаних паперів покійного. Однак фінансовий стан справ не дозволив чекати дня оголошення заповіту. Іван Микитович поїхав з міста з тими незначними біографічними матеріалами, які були в нього раніше.

Смерть Петра Гавриловича стала важкою втратою для православного духовенства, проукраїнської інтелігенції, представників громадськості Києва та інших міст, з якими він мав справи, а також його численних родичів. Редакція журналу «Киевская старина», на чолі з Володимиром Науменком, одразу помістила в черговому номері некролог, а також додала перелік публікацій, здійснених ним на сторінках часопису, починаючи з моменту заснування²⁰. Редакція «Киевских епархиальных ведомостей» також долучилася до увіковічення пам'яті про Петра Лебединцева, адже він був не лише засновником видання, опублікував на його шпальтах величезну кількість праць (від невеликих повідомлень чи розвідок до ґрунтовних наукових досліджень), а й багато років виконував обов'язки редактора. Велику статтю, яка вийшла впродовж 1897 року аж у п'ятьох номерах видання, підготував Іван Гордієвський²¹. Користуючись епістолярною спадщиною Петра Гавриловича, документами з його архіву, книжками з бібліотеки, власними спогадами про нього, він написав надзвичайно об'ємну й водночас комплексну працю, здійснивши виклад інформації про різні періоди й сфери його життя. Аналіз її змісту доводить, що Іван Микитович був надзвичайно добре обізнаний з діяльністю, поглядами, переконаннями, системою цінностей та висловлюваннями Петра Гавриловича, чимала кількість з яких стали крилатими. Він був особисто знайомий з широким колом осіб з його

¹⁹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 160, спр. 1575 [Архів Київської духовної академії], арк. 26.

²⁰ Науменко В. Петр Гаврилович Лебединцев (некролог) // Киевская старина. — 1897. — № 2 (февраль). — Т. 56. — С. 329-344.

²¹ Гордиевский И. Памяти кафедрального протоиерея П. Г. Лебединцева // Киевские Епархиальные Ведомости. — 1897. — № 5. — С. 250-262; № 6. — С. 297-310; № 7. — С. 341- 353; № 9. — С. 426-438; № 11. — С. 524-537.

оточення, описав низку подій, зустрічей і ситуації, до яких і сам мав відношення, хай навіть опосередковане. Праця Івана Гордієвського стала першим системним викладом життя й діяльності протоієрея Софійського собору П. Г. Лебединцева, а її автор літописцем родини Лебединцевих. Життя змусило ще неодноразово повертатись до по-смертного увіковічення пам'яті про представників давнього козацького роду. Водночас зауважимо, що подальшою тенденцією розвитку історіографічного доробку про різні аспекти, пов'язані з постаттю Петра Лебединцева, стало масштабне використання авторами (науковцями, краєзнавцями, представниками духовенства) наведених Іваном Гордієвським фактів. При цьому далеко не у всіх публікаціях знаходимо посилання на це джерело інформації.

Чималу кількість фактів з життя родини Лебединцевих навів у статті Іван Гордієвський з власного досвіду. Іван Гордієвський мав добру обізнаність з літературою про родину Лебединцевих і поданими в ній фактами біографій її представників, а тому намагався виправити ті неточності, про які знав з особистого досвіду.

Згодом в «Киевской старине» побачила світ серія матеріалів Івана Гордієвського, підґрунтям для якої стали виїмки з архіву Петра Лебединцева: «Записки протоієрея Петра Гавриловича Лебединцева о “козацине” 1855 г.» («Киевская старина», 1900, № 7–8), «Письма митрополита Киевского Арсения к протоієрею Петру Гавриловичу Лебединцеву. С пояснительными примечаниями свящ. И. Гордиевского» («Киевская старина», 1900, № 10), «К биографии Андрея Николаевича Муравьева и письма его к протоієрею Петру Гавриловичу Лебединцеву» («Киевская старина», 1901, № 10. — С. 1-17), «Письма профессора Университета св. Владимира протоієрея Назария Антоновича Фаворова к протоієрею Петру Гавриловичу Лебединцеву» («Киевская старина», 1901, № 11), «Письма графини Антонины Дмитриевны Блудовой к протоієрею Петру Гавриловичу Лебединцеву» («Киевская старина», 1902, № 1), «Письма Н. В. Закревского к протоієрею П. Г. Лебединцеву» («Киевская старина», 1902, № 7/8), «Из переписки протоієрея Петра Гавриловича Лебединцева с митрополитом киевским Платоном» («Киевская старина», 1902, № 10). Також Іван Микитович Гордієвський за успадкованими чернетками П. Г. Лебединцева завершив працю «Святитель Феодосий Углицкий,

архиепископ Черниговский» («Киевская старина», 1903, № 9). Пізніше в журналі було поширено анонімну публікацію «Два письма к Н. И. Костомарову» («Киевская старина», 1903, № 5) з кореспонденціями О. Лазаревського й П. Лебединцева, а також впорядковану В. Науменком добірку «Переписка М. А. Максимовича с П. Г. Лебединцевым» («Киевская старина», 1904, № 9)²².

Іван Гордієвський, підводячи підсумок, писав про П. Г. Лебединцева: «...Это был человек, при глубоком уме и сильной воле, необыкновенно доброго сердца. Каким он был на виду у всех, таким же точно он оставался и в своей частной жизни. Гармоническое соединение всех сторон души создало в нем человека, которого, по всей справедливости, можно причислить к очень редким людям. Мзда блага в трудах его и память его в роде и роде!»²³.

Після смерті 1898 року старшого з братів Лебединцевих — Арсенія Гавриловича, Іван Гордієвський підготував невелику за обсягом розвідку про нього, опубліковану того ж року в «Херсонских Епархиальных Ведомостях». В Одесі вона вийшла окремою брошурою²⁴. На початку праці він зазначив, що хоче подати про нього «несколько сведений, преимущественно на основании имеющихся у меня под руками записей и переписки покойного с братом»²⁵. Перед читачем постають одеські та севастопольські сторінки біографії Арсенія Лебединцева, його переживання і турботи, висловлені у листах до брата. Особливе місце посідає сторінка життя в період Кримської війни 1853 — 1856 рр. і оборона Севастополя, коли життя самого Арсенія Гавриловича неодноразово було піддане небезпеці. Так, в його церковну квартиру о 12 год. ночі влучив снаряд, знищивши половину будівлі, у той час як він, дивним чином, вийшов зі своєї кімнати, щоб утамувати спрагу. Іншим разом, він, підкорившись силі внутрішнього голосу, зійшов з баркасу, який перевозив до Одеси речі всієї ро-

²² Усенко П. Г. Лебединцев Петро Гаврилович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К.: В-во «Наукова думка», 2009. — С. 68. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Lebedintsev_P_G

²³ Гордиевский И. Памяти кафедрального протоиерея П. Г. Лебединцева // Киевские Епархиальные Ведомости. — 1897. — № 11. — С. 537.

²⁴ Гордиевский И. Прот. А. Лебединцев. — Одесса: Тип. П. Францова, 1898. — 18 с.

²⁵ Там само. — С. 1.

дини, і єдиний залишився живим після влучення ворожої бомби²⁶. В нарисі Івана Гордієвського перед читачем постає скромна постать Арсенія Лебединцева, який, ні на мить не забуваючи про свої життєві цінності й переконання, все життя присвятив служінню церві й суспільству.

Присвятив ґрунтовну розвідку Іван Гордієвський і молодшому із братів Лебединцевих — Феофану. 1887 року скінчився земний шлях першого редактора часопису «Киевская старина», однак надалі, крім некрологів і коротких повідомлень про нього, нічого друком не виходило. Редакція журналу «Киевская старина» 1898 року репрезентувала підготовлену ще Петром Гавриловичем епістолярію «Письма Ф. Г. Лебединцева к брату в Киев (1865—1867)»²⁷. У передмові редакція зазначила, що «...в то время как в печати мы можем найти теперь несколько прекрасных страниц из биографии братьев его, Петра и Даниила Гавриловичей (см., напр., «Киев. Епарх. Ведом» 1897 г. № 5, 6, 7, 9 и 11 статью свящ. И. Гордиевского: «Памяти кафедрального протоиерея П. Г. Лебединцева»; или: его-же: «Даниил Гаврил. Лебединцев» — там же № 19), — о жизни Феофана Гавриловича мы имеем только самые краткие сведения, которые и сообщаем здесь. ...О годах детства и о характере жизни в семье мы можем составить понятие по тем данным, которые опубликованы в вышеназванных статьях свящ. И. Гордиевского о его братьев»²⁸. На жаль, підготовлена праця про Феофана Лебединцева з невідомих нам причин так і залишилась рукописом. Текст російською мовою написаний каліграфічним почерком на 26 аркушах формату А4 з обох боків (всього 51 сторінка) чорними чорнилами. Робота Івана Гордієвського зберігається нині в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. На титулі назва українською «Феофан Гаврилович Лебединцев. Біографічний начерк»²⁹. В перспективі ми маємо намір її видати в повному обсязі у виданні про рід Гордієвських в історії України з огляду на важливість характеристик образу як автора пра-

²⁶ Там само. — С. 2.

²⁷ Письма Ф. Г. Лебединцева к брату в Киев (1865 — 1967 гг.) // Киевская старина. — 1898. — № 3, 4, 5.

²⁸ Памяти Ф. Г. Лебединцева (По поводу десятилетия со дня его смерти) // Киевская старина. — 1898. — № 3. — С. 316-317.

²⁹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 160, оп. 1, спр. 686.

ці, так і суттєве доповнення до наявний в історіографічній традиції даних про Феофана Лебединцева.

Отже, вважаємо, що Іван Гордієвський доклав чималих зусиль для вшанування пам'яті про Петра Гавриловича, не лише як про дядька, а й наставника, захисника, якого він справедливо вважав названим батьком. Він зумів закласти фундамент знання для подальшого історіографічного осмислення постаті Петра Гавриловича Лебединцева та його братів. Близьке знайомство та знання найменших подробиць їхнього життя, професійного середовища духовенства з його неповторною атмосферою людських стосунків, почасти й неформальних, відчуття характерів й настроїв у різних життєвих ситуаціях та на різних хронологічних етапах — все це дозволило Івану Гордієвському в найменших подробицях передати велич духу цих особистостей, стати справжнім літописцем сім'ї Лебединцевих.